

Effectiveness of Media Intervention on Students' Attitudes toward Drug and Tobacco: Based on Health Education and Legal Consequences

Mansour Ranjbar¹,
Morteza Darabinia²,
Alimorad Heidari Gorji¹

¹Assistant Professor, Education Development Center, Mazandaran University of Medical Sciences, Sari, Iran

²Assistant Professor, Department of Islamic Thoughts, Faculty of Medicine, Mazandaran University of Medical Sciences, Sari, Iran

(Received February 27, 2018 ; Accepted June 2, 2019)

Abstract

Background and purpose: Drug and tobacco addiction is one of the major threats to adolescents and educating this group could be of great benefit in preventing the problem. The purpose of this study was to investigate the effectiveness of media intervention on students' attitude towards drug and tobacco use.

Materials and methods: In this quasi-experimental research a male high school was randomly selected. The subjects were assigned into either an experimental group (n= 30) or a control group (n= 30). Attitude questionnaire was performed in both groups. Pre-test was conducted in the groups. Then, the experimental group received audio and visual messages derived from 12 educational sessions. Data at pre-test and post-test were compared to investigate the efficacy of the intervention. Data analysis was done applying independent t-test and analysis of covariance.

Results: The findings showed that education through audio and visual messages had a significant effect on changing students' attitude in the subscale of interest in consumption (Eta1= 0.29 and Eta2= 0.19), physiologic (Eta1 and Eta2= 0.12), mental health (Eta1= 0.1 and Eta2= 0.16), and social (Eta1= 0.09 and Eta2= 0.21) effects. These messages also significantly changed the total score for attitude toward drugs (Eta1=0.06 and Eta2= 0.09) (P= 0.001). Indeed, the average negative attitudes towards drugs and tobacco and their subscales increased after receiving the educational messages.

Conclusion: Both methods of education (visual and audio messages) were found to be effective on the students 'attitude towards drug abuse, tobacco and addiction, and strengthened the students' negative attitude. But, visual messages were more effective and authorities should pay more attention on this.

Keywords: addictive, drugs, education, prevention, students

J Mazandaran Univ Med Sci 2019; 29 (175): 107-116 (Persian).

* Corresponding Author: Morteza Darabinia - Faculty of Medicine, Mazandaran University of Medical Sciences, Sari, Iran (E-mail: m.darabinia@gmail.com)

بررسی اثر بخشی مداخله رسانه ای بر نگرش دانش آموزان نسبت به مصرف مواد مخدر و دخانیات: مبتنی بر آموزش اثرات بر سلامت و تبعات قانونی

منصور رنجبر^۱
مرتضی دارابی نیا^۲
علیمراد حیدری گرجی^۱

چکیده

سابقه و هدف: اعتیاد به مواد مخدر به ویژه نوجوانان را تهدید می کند. یکی از راه های پیشگیری از اعتیاد، آموزش نوجوانان است. این تحقیق با هدف مطالعه اثر بخشی مداخله رسانه ای بر نگرش دانش آموزان نسبت به مصرف مواد مخدر و دخانیات انجام شده است.

مواد و روش ها: تحقیق حاضر از نوع تحقیقات نیمه تجربی است. یک دبیرستان پسرانه به صورت تصادفی انتخاب شد. آزمودنی ها به صورت تصادفی به دو گروه آزمایش ($n=30$) و کنترل ($n=30$) تخصیص یافتند و پرسشنامه نگرش در هر دو گروه به اجرا در آمد. ابتدا برای گروه ها، پیش آزمون برگزار گردید و جهت آموزش های پیشگیری، پیام های صوتی و تصویری برگرفته شده از ۱۲ جلسه آموزشی، برای گروه آزمایش اجرا شد. گروه های آزمایش و کنترل جهت مقایسه اثربخشی، از طریق پیش آزمون و پس آزمون با یکدیگر مقایسه شدند. برای تجزیه و تحلیل داده های گردآوری شده از آزمون های t وابسته و آنالیز کوواریانس استفاده گردید.

یافته ها: یافته ها نشان داد که آموزش از طریق پیام های صوتی و تصویری، تأثیر معنی داری در تغییر نگرش دانش آموزان در خرده مقیاس علاقه به مصرف ($\text{Eta}_1=0/12$ و $\text{Eta}_2=0/19$)، اثرات فیزیولوژی ($\text{Eta}_1=0/06$ و $\text{Eta}_2=0/12$)، روانی ($\text{Eta}_1=0/1$ و $\text{Eta}_2=0/16$)، اجتماعی ($\text{Eta}_1=0/09$ و $\text{Eta}_2=0/21$) و هم چنین نمره کلی نگرش به مواد ($\text{Eta}_1=0/06$ و $\text{Eta}_2=0/09$) دارد ($P=0/001$)، به طوری که بعد از شنیدن پیام های آموزشی، میانگین نگرش منفی آن ها نسبت به مواد مخدر و دخانیات و خرده مقیاس های آن افزایش یافت.

استنتاج: هر چند هر دو روش آموزش صوتی و تصویری بر نگرش دانش آموزان نسبت به مصرف مواد مخدر، دخانیات و اعتیاد موثر بود و نگرش منفی دانش آموزان را تقویت نمود، اما این تحقیق نشان داد، پیام های تصویری از اولویت بالاتری برخوردار می باشند و شایسته است چنین توجه و رویکردی در دستور کار برنامه ریزان مربوطه قرار گیرد.

واژه های کلیدی: اعتیاد آور، مواد مخدر، آموزش، پیشگیری، دانش آموزان

مقدمه

در دو دهه گذشته، شرایط اجتماعی- انسانی به شدت دگرگون شد و سبک زندگی تغییر یافت. بدین ترتیب گروه های سنی مختلف به ویژه کودکان و نوجوانان، با موضوعاتی درگیر می شوند که ابعاد آن برای بسیاری

E-mail: m.darabinia@gmail.com

مؤلف مسئول: مرتضی دارابی نیا: ساری: دانشگاه علوم پزشکی مازندران، دانشکده پزشکی

۱. استادیار، مرکز مدیریت توسعه آموزش، دانشگاه علوم پزشکی مازندران، ساری، ایران

۲. استادیار، گروه معارف، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی مازندران، ساری، ایران

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۱۲/۸ تاریخ ارجاع جهت اصلاحات: ۱۳۹۸/۱/۲۶ تاریخ تصویب: ۱۳۹۸/۴/۱۱

از خانواده‌ها و مسئولان ناشناخته است (۱). اعتیاد به مواد مخدر یکی از بلاهایی است که همه انسان‌ها به ویژه نوجوانان را تهدید می‌کند. طبق آمار دفتر مواد مخدر سازمان جهانی بهداشت تخمین زده شده است که در سال ۲۰۱۷ از بین افراد ۱۵ تا ۶۴ ساله در سراسر دنیا طی سال گذشته، ۳/۸ درصد حشیش، ۰/۷۷ درصد آمفتامین، ۰/۳۷ درصد مواد مخدر و ۰/۳۵ درصد کوکائین مصرف کرده‌اند (۲). در پژوهش صرامی و همکاران (۱۳۹۲) در ایران نشان داده شد که ۱۱ درصد دانشجویان دانشگاه‌های تحت پوشش وزارت علوم، مصرف کننده حرفه‌ای مواد مخدر می‌باشند (۳)، علاوه بر این، نتایج مطالعه Johnson (۲۰۰۰) نشان داد که اغلب بزرگسالان، سیگار و الکل را برای اولین بار در سال‌های اولیه نوجوانی تجربه کرده‌اند (۴).

مطالعه گرجی (۱۳۹۷) و حسینی (۱۳۹۶) بیانگر آن بود که آموزش نقش مهمی در بالا رفتن اعتماد به نفس در جوانان ایفا می‌کند (۵، ۶)، و نتیجه پژوهش دارابی نیا (۱۳۹۶) بر اهمیت خودارزیابی جوانان با آموزه‌های دینی در پیشگیری از رفتارهای پرخطر تاکید دارد (۷). یکی از روش‌های پیشگیرانه در برابر مصرف مواد مخدر، آگاه‌سازی افراد در مورد خطرهای و مضرات مواد مخدر از طریق آموزش اثرات منفی آن بر سلامت و تبعات اجتناب ناپذیر قانونی آن، اصلاح نگرش افراد از نگرش مثبت به نگرش منفی به اعتیاد، معتاد و مواد مخدر می‌باشد (۸). علت عمده گرایش نوجوانان و جوانان به مصرف مواد مخدر و اعتیاد آور، متغیرهای روانشناختی و هیجانی است. افرادی که در کنترل مهارت‌های هیجانی خود ناتوانند به احتمال زیاد به مصرف مواد اعتیاد آور روی می‌آورند (۹). فعالیت‌های آموزشی در برنامه‌های مربوط به پیشگیری از اعتیاد در مدارس جایگاهی خاص دارند، به گونه‌ای که دانش‌آموزان توسط چنین برنامه‌هایی در مقابل موقعیت‌هایی که مصرف مواد مخدر را تسهیل می‌کنند، ایمن می‌شوند. از اهداف برنامه‌های آموزشی، شکستن ارزش استفاده

از مواد مخدر و آشناسازی افراد با مشکلاتی است که در ابعاد اجتماعی، قانونی و خانوادگی گریبان‌گیر آن‌ها می‌شود (۱۰). پیشگیری از مصرف و سوء مصرف مواد مخدر برای بسیاری از مدارس کشورهای غربی در برنامه تحصیلی دانش‌آموزان ۱۲ تا ۱۸ ساله به یک اولویت عمده تبدیل شده است (۱۱). در سند قانونی جامع سازمان مبارزه با مواد مخدر جمهوری اسلامی ایران در مورد اهمیت پیشگیری آمده است: «پیشگیری از اعتیاد به معنای پیشگیری اولیه از فرایند منجر به اعتیاد، شامل گرایش به مصرف، مصرف آزمایشی، مصرف گهگاهی، سوء مصرف و وابستگی است». طبق این قانون، پیشگیری از اعتیاد را می‌توان بر اساس سطح درگیری جامعه با مصرف مواد به سه نوع تقسیم کرد: همگانی، انتخابی و موردی (۳). مطالعات مداخله‌ای مختلفی در زمینه آگاهی و نگرش دانش‌آموزان در زمینه مواد مخدر در ایران صورت گرفته است (۱۵۸-۱۲)، اما در بیش تر این مطالعات، مداخلات در قالب سخنرانی بوده است و مشارکت داوطلبانه و خلاقانه دانش‌آموزان را در پی نداشته است. در این مطالعه تلاش می‌شود با استفاده از ظرفیت‌های داوطلبانه دانش‌آموزی، یک مداخله کارآمد، پژوهش‌مدار و بومی طراحی شود و با اجرای مداخله تهیه شده، میزان اثربخشی آن مورد بررسی قرار گیرد. دستاوردهای این پژوهش به غنی‌سازی و پیشبرد الگوهای مدرسه‌ای و کوچک مقیاس، برای پیشگیری از مصرف و سوء مصرف مواد مخدر و دخانیات و همچنین شناسایی و تقویت ظرفیت‌های بومی مؤثر در پیشگیری از مصرف مواد مخدر خواهد انجامید. علاوه بر این، ارائه آموزش‌های لازم می‌تواند به کاهش نرخ مصرف و سوء مصرف مواد مخدر و دخانیات بیانجامد. تحقیق حاضر با هدف، بررسی اثر بخشی مداخله رسانه‌ای بر نگرش دانش‌آموزان نسبت به مصرف مواد مخدر و دخانیات: مبتنی بر آموزش اثرات بر سلامت و تبعات قانونی در جهت تغییر نگرش دانش‌آموزان دوره تحصیلی متوسطه دوم

دبیرستان شهرستان ساری نسبت به مصرف مواد مخدر و دخانیات طراحی شد.

مواد و روش ها

پژوهش حاضر به لحاظ طرح از نوع تحقیقات نیمه تجربی (مداخله ای) است. کمیته اخلاق تحقیقات علوم پزشکی مازندران این مطالعه را با کد اخلاق IR.MAZUMS.REC.97/1632 تایید نمود. کلیه دانش آموزان پسر دوره متوسطه دوم دبیرستان های شهرستان ساری در سال ۱۳۹۶، جامعه آماری پژوهش را تشکیل داده است. جهت تعیین پایایی ابزار، ابتدا نمونه گیری به روش در دسترس صورت گرفت و بر اساس معیارهای ورود و خروج، ۳۰ نفر از افراد واجد شرایط برای هر گروه انتخاب شدند و پس از تکمیل پرسشنامه توسط آنان، پایایی ابزار با استفاده از آلفای کرونباخ ۰/۸۵ به دست آمد. با توجه به عدم یافتن مقاله ای کاملاً مشابه با عنوان پژوهش حاضر، جهت تعیین حجم نمونه، با استفاده از داده های حاصل از طرح پایلوت اولیه جهت ارزیابی پایایی، واریانس میزان نگرش نسبت به سوء مصرف مواد در دو گروه ۰/۴۴ و ۰/۰۳ محاسبه شد و اختلاف میانگین ها ۰/۹۴۴ به دست آمد، همچنین حجم نمونه مورد نظر با سطح اطمینان ۹۵ درصد، ۳۰ نفر برای هر گروه تعیین شد.

$$n_i = \frac{\left(Z_{1-\frac{\alpha}{2}} + Z_{\beta}\right)^2 (\delta_1^2 + \delta_2^2)}{(\mu_1 - \mu_2)}$$

نمونه گیری پژوهش حاضر به صورت چندمرحله ای صورت گرفت. به طوری که در مرحله اول، از دو منطقه آموزش و پرورش شهرستان ساری یک منطقه به صورت تصادفی انتخاب شد و در مرحله دوم نیز به صورت تصادفی یک مدرسه از میان مدارس پسرانه انتخاب گردید. سپس دو کلاس به صورت تصادفی به یکی از گروه های آزمایش (مداخله) و کنترل (گواه) اختصاص داده شد، به نحوی که در پایان نمونه گیری، یک کلاس در گروه آزمایش و یک کلاس در گروه

کنترل قرار گرفت. افراد گروه آزمایش در معرض آموزش های رسانه دانش آموزی قرار گرفتند و افراد کنترل، برنامه همیشگی و معمول خود را ادامه دادند. به منظور تشکیل رسانه دانش آموزی و تهیه و انتقال پیام های آموزشی صوتی تصویری در کلاس گروه آزمایش، فراخوان داده شد و یک تیم سه نفره از دانش آموزان فعال و علاقه مند از کلاس آزمایش انتخاب شدند و تحت آموزش های لازم توسط یک روانشناس و یک پزشک قرار گرفتند. برای تیم سه نفره دانش آموزان رهبر، به صورت هفتگی طی ۱۲ هفته با حضور پژوهش گران، جلسات دو ساعته و در مجموع ۱۲ جلسه برگزار گردید. مباحث جلسات هفتگی ارائه اطلاعات عبارت بودند از: ۳ جلسه با موضوع آسیب های مواد و تبعات قانونی، ۳ جلسه با موضوع آموزش هنجاری، سه جلسه با موضوع واکنش سازی روانی، و ۳ جلسه با موضوع مهارت های مقاومت. تیم سه نفره دانش آموزان رهبر هر هفته در جلسات بحث و تبادل نظر گروهی تحت راهنمایی ها و تسهیل گری روان شناس و پزشک شرکت کردند و در ۴۵ دقیقه پایانی هر جلسه، با مشارکت یکدیگر اقدام به طراحی پیام های صوتی و تصویری برای انتقال مباحث آن به کلاس گروه آزمایش نمودند، به طوری که در نهایت سه پیام تصویری و سه پیام صوتی طراحی گردید. پیام های صوتی به نحوی طراحی شده بود که می بایست حداکثر در یک دقیقه در گروه آزمایش قابل قرائت باشند. پیام های تصویری نیز می بایست واضح و در عین حال ساده بوده و ترجیحاً در قالب عکس، جدول و نمودار و کم تر از صد کلمه نوشتاری بیان شده باشند. پیام های صوتی در مواقع مقتضی، ترجیحاً در ابتدای شروع درس در کلاس آزمایش و هر روز فقط یک پیام، خوانده می شد. پیام های تصویری انتخاب شده نیز مانند یک روزنامه دیواری برای کل هفته در محل مناسب کلاس نصب شدند تا بیش ترین شانس رؤیت شدن را داشته باشند. در ضمن برای دانش آموزان، جوایز یکسانی برای تشویق به

پرسشنامه نگرش نسبت به سوء مصرف مواد، به معنی نگرش منفی و عدم گرایش به مصرف مواد مخدر می‌باشد. نتایج حاصل نشانگر این مطلب است که میانگین نمرات نگرش منفی در گروه آزمایش پس از انجام مداخله، افزایش یافته است.

جدول شماره ۱: بررسی نرمالیتی توزیع ابعاد نگرش به مواد مخدر به تفکیک گروه آزمایش و کنترل

متغیر	گروه	کلوموگروف اسمیرنف	
		آماره	درجه آزادی
علاقه به مصرف	آزمایش	۰/۹۶	۲
	کنترل	۰/۹۷	۲
نگرش به خطرات و تبعات قانونی	آزمایش	۰/۹۸	۲
	کنترل	۰/۹۶	۲
نگرش به اثرات فیزیولوژی	آزمایش	۰/۹۴	۲
	کنترل	۰/۹۶	۲
نگرش به اثرات روانی	آزمایش	۰/۹۴	۲
	کنترل	۰/۹۶	۲
نگرش به اثرات اجتماعی	آزمایش	۰/۹۰	۲
	کنترل	۰/۹۲	۲
نگرش کلی نسبت به مواد مخدر	آزمایش	۰/۸۹	۲
	کنترل	۰/۹۰	۲

برای بررسی تاثیر آموزش از طریق پیام صوتی و پیام تصویری بر روی نگرش دانش آموزان مقطع متوسطه بر روی مواد مخدر و حیطه‌های آن، از آزمون T زوجی استفاده کردیم. نتایج آزمون حاکی از آن بود که نگرش علاقه به مصرف دانش آموزان از طریق آموزش به صورت پیام‌های صوتی و همچنین آموزش از طریق پیام‌های تصویری تأثیر معنی داری در تغییر نگرش دانش آموزان در خرده مقیاس علاقه به مصرف $P=0/001$ و $\eta^2_1=0/12$ و $\eta^2_2=0/19$ ، نگرش به خطرات و تبعات قانونی $P=0/001$ و $\eta^2_1=0/1$ و $\eta^2_2=0/20$ ، نگرش به اثرات فیزیولوژی $P=0/001$ و $\eta^2_1=0/06$ و $\eta^2_2=0/12$ ، نگرش به اثرات روانی $P=0/001$ و $\eta^2_1=0/1$ و $\eta^2_2=0/16$ ، نگرش به اثرات اجتماعی $P=0/001$ و $\eta^2_1=0/09$ و $\eta^2_2=0/21$ و هم چنین نمره کلی نگرش به مواد دارد $P=0/001$ و $\eta^2_1=0/06$ و $\eta^2_2=0/09$ ، به نحوی که بعد از شنیدن پیام‌های صوتی میانگین نگرش آن‌ها نسبت به مواد مخدر و خرده مقیاس‌های آن افزایش یافته است. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که

مشارکت در طرح، که از سوی پژوهشگران از قبل خریداری شده بود، به آن‌ها اهداء گردید.

در مطالعه حاضر برای جمع‌آوری اطلاعات، از پرسشنامه استاندارد نگرش سنج مواد مخدر استفاده شد. این پرسشنامه دارای ۵۰ سؤال سه گزینه‌ای و شامل ۵ حیطه می‌باشد: نگرش علاقه به مصرف (۱۰ گویه)، نگرش نسبت به خطرات و تبعات قانونی (۱۰ گویه)، نگرش نسبت به اثرات فیزیولوژیکی (۱۰ گویه)، نگرش نسبت به اثرات روانی (۱۰ گویه) و نگرش نسبت به اثرات اجتماعی (۱۰ گویه) بود. روایی این پرسشنامه در تحقیق مشابه بر روی دانش آموزان ایرانی سال سوم راهنمایی و مقطع متوسطه مورد بررسی و هنجاریابی قرار گرفت. همچنین پایایی مقیاس‌ها با استفاده از آزمون آلفای کرونباخ محاسبه شده و حداقل پایایی در مقیاس اثرات فیزیولوژیکی مواد مخدر $(\alpha=0/77)$ و حداکثر آن در مقیاس علاقه به مصرف مواد مخدر $(\alpha=0/86)$ گزارش شده است (۱۶). به منظور تجزیه و تحلیل داده‌های گردآوری شده از آزمون‌های t وابسته و آنالیز کوواریانس استفاده گردید و همچنین آزمون همگنی واریانس‌ها و آزمون نرمالیتی توزیع داده‌ها به ترتیب توسط آزمون لون و کالموگروف اسمیرنف با استفاده از نرم‌افزار SPSS انجام گردید. روش تحلیل کوواریانس علاوه بر مقایسه گروه‌های آزمایش و کنترل، امکان کنترل تفاوت‌های اولیه بین گروه‌ها را امکان‌پذیر می‌کند.

یافته‌ها

ابتدا نرمالیتی متغیرها در دو گروه آزمایش و کنترل مورد آزمون قرار گرفت. نتایج آزمون کلوموگروف اسمیرنف نشان داد که شرط نرمالیتی توزیع داده‌ها برقرار است (جدول شماره ۱).

آمار توصیفی شامل میانگین و انحراف معیار آزمودنی‌های گروه آزمایش و کنترل در نمرات پیش‌آزمون و پس‌آزمون پرسشنامه نگرش نسبت به مصرف مواد در جدول شماره ۱ ارائه شده است. نمره بالا در

آموزش از طریق پیام‌های صوتی و همچنین آموزش از طریق پیام‌های تصویری نقش مثبتی در افزایش نگرش دانش آموزان داشته است. ولی با توجه به میانگین‌های گزارش شده در جدول شماره ۱، می‌توان نتیجه گرفت که پیام‌های تصویری نقش بیش‌تری در افزایش نگرش دانش آموزان نسبت به پیام‌های صوتی داشته‌اند. در گروه کنترل، میانگین نگرش به مواد مخدر و خرده مقیاس‌های آن، قبل و بعد از مداخله تفاوت معنی‌داری نداشتند ($P > 0.05$). بررسی اثر هر یک از روش‌های گوناگون آموزش پیشگیری بر تغییر نگرش کلی دانش آموزان با حضور گروه کنترل و همچنین کنترل نمرات پیش‌آزمون از طریق تحلیل کوواریانس (ANCOVA) به انجام رسید (جدول شماره ۲).

با توجه به پژوهش حاضر که از نوع پیش‌آزمون و پس‌آزمون بود، برای تحلیل داده‌ها و به منظور کنترل اثر پیش‌آزمون و پس‌آزمون از روش تحلیل کوواریانس چند متغیری استفاده شد. مفروضه همگونی واریانس‌ها و فرض همگنی شیب‌ها که از پیش شرط‌های تحلیل کوواریانس می‌باشد، مورد بررسی و تایید قرار گرفت. نتایج تحلیل کوواریانس در نگرش به علاقه به مصرف

حکایت از معناداری دارد ($F=6/57$ و $P=0/001$)؛ این بدین معناست که آموزش از طریق پیام صوتی در نمره نگرش به علاقه به مصرف اثربخش بوده است. همچنین تاثیر آن در زیر مقیاس‌های نگرش به اثرات فیزیولوژی ($F=4/91$ و $P=0/001$) و نگرش به اثرات اجتماعی ($F=5/48$ و $P=0/001$)، نگرش کلی نسبت به مواد مخدر ($F=4/97$ و $P=0/001$)، تاثیر شد و بدین ترتیب می‌توان نتیجه گرفت که آموزش از طریق پیام صوتی باعث بهبود نگرش آن‌ها شده است. نتایج تحلیل کواریانس در نگرش به علاقه به مصرف حکایت از معناداری دارد ($F=8/98$ و $P=0/001$) این بدین معناست که آموزش از طریق پیام صوتی در نمره نگرش به علاقه به مصرف اثربخش بوده است. همچنین تاثیر آن در زیر مقیاس‌های نگرش به اثرات فیزیولوژی ($F=5/67$ و $P=0/001$)، نگرش به اثرات روانی ($F=6/57$ و $P=0/001$)، نگرش به اثرات اجتماعی ($F=6/49$ و $P=0/001$)، نگرش کلی نسبت به مواد مخدر ($F=4/69$ و $P=0/001$)، تایید شد و بدین ترتیب می‌توان نتیجه گرفت که آموزش از طریق پیام تصویری نیز باعث بهبود نگرش آن‌ها شده است.

جدول شماره ۲: مقایسه خرده مقیاس‌های نگرش به مواد مخدر قبل و بعد از مداخله از طریق دو روش آموزش پیشگیری

روش خرده مقیاس	علاقه به مصرف	نگرش به خطرات و تبعات قانونی	نگرش به اثرات فیزیولوژی	نگرش به اثرات روانی	نگرش به اثرات اجتماعی	نگرش کلی نسبت به مواد مخدر
قبل از مداخله	۱۱/۲۴±۳/۵۶	۱۲/۸۹±۴/۱	۱۲/۶۸±۱/۵۷	۹/۲۴±۲/۸۴	۱۱/۶۷±۲/۹۹	۱۱/۵۴±۲/۳۴
بعد از مداخله	۱۵/۸۹±۲/۶۸	۱۷/۹۸±۲/۵۸	۱۶/۲۴±۴/۷۶	۱۷/۶۱±۳/۸۸	۱۷/۲۴±۲/۲۱	۱۶/۹۹±۳/۱۶
سطح معنی داری	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱
پس‌آزمون	۱۱/۱±۲/۵۶	۱۲/۲۴±۲/۵۸	۱۱/۲۵±۱/۲۴	۱۰/۲۱±۲/۳۷	۱۰/۶۷±۳/۸۷	۱۱/۰۷±۲/۸۵
پس‌آزمون	۱۸/۶۷±۱/۲۷	۱۸/۰۹±۲/۱	۱۷/۸۹±۲/۶۴	۱۶/۸۴±۲/۵۷	۱۸/۲۴±۲/۲۱	۱۷/۹۴±۲/۴۱
p-value	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱
گروه کنترل	۱۱/۲۳±۱/۶۷	۱۲/۰۱±۲/۴۸	۱۱/۳۸±۲/۹۸	۱۰/۲۱±۲/۴۹	۱۱/۲۳±۲/۶۱	۱۱/۲۴±۲/۸۴
پس‌آزمون	۱۱/۳۱±۱/۲۵	۱۲/۳۳±۲/۱	۱۱/۶۷±۲/۵۷	۱۰/۹۹±۱/۳۸	۱۱/۸۴±۲/۱۸	۱۱/۳۸±۲/۰۸
p-value	۰/۹۰	۰/۸۶	۰/۸۸	۰/۹۰	۰/۸۹	۰/۸۴

جدول شماره ۳: آزمون تحلیل کواریانس و تعیین تاثیر آموزش از طریق پیام‌های صوتی و تصویری بر نگرش نسبت به سوء مصرف مواد

متغیرها	F	سطح معناداری	مجهول اتا	توان آماری	F	سطح معناداری	مجهول اتا	توان آماری
علاقه به مصرف	۶/۵۷	۰/۰۰۱	۰/۱۲	۰/۶	۸/۹۸	۰/۰۰۱	۰/۱۹	۰/۸۸
نگرش به خطرات و تبعات قانونی	۵/۴۵	۰/۰۰۱	۰/۸	۰/۴۵	۶/۴۷	۰/۰۰۱	۰/۲۰	۰/۴۸
نگرش به اثرات فیزیولوژی	۴/۹۱	۰/۰۰۱	۰/۶	۰/۲۸	۵/۶۷	۰/۰۰۱	۰/۱۲	۰/۴۵
نگرش به اثرات روانی	۵/۴۸	۰/۰۰۱	۰/۸	۰/۴۳	۶/۷۵	۰/۰۰۱	۰/۱۶	۰/۶۴
نگرش به اثرات اجتماعی	۵/۱۴	۰/۰۰۱	۰/۹	۰/۴۵	۶/۴۹	۰/۰۰۱	۰/۲۱	۰/۴۹
نگرش کلی نسبت به مواد مخدر	۴/۹۷	۰/۰۱	۰/۶	۰/۳۶	۴/۶۹	۰/۰۰۱	۰/۰۹	۰/۵۱

بحث

هدف این پژوهش تعیین اثربخشی آموزش رسانه‌ای مبتنی بر آموزش اثرات سلامت و تبعات قانونی بر تغییر نگرش دانش‌آموزان نسبت به سوء مصرف مواد مخدر است. بر اساس یافته‌های پژوهش، هر دو روش آموزش از طریق پیام صوتی و تصویری در راستای پیشگیری از اعتیاد و تغییر نگرش دانش‌آموزان نسبت به اعتیاد و مواد مخدر، تأثیر معنی‌داری بر تغییر نگرش دانش‌آموزان نسبت به مواد مخدر و اعتیاد داشت. با توجه به نتایج به دست آمده در این پژوهش می‌توان بیان کرد که پیام تصویری نسبت به پیام صوتی تأثیر بیش‌تری بر افزایش نگرش منفی دانش‌آموزان نسبت به اعتیاد دارد. این نتایج با یافته‌های سایر محققین همسو می‌باشد (۱۸، ۱۷). نتیجه آزمون تحلیل کواریانس، برای مقایسه میانگین نمرات پس آزمون گروه آزمایش و کنترل در نمره تمامی مولفه‌های علاقه به مصرف، نگرش به خطرات و تبعات قانونی، نگرش به اثرات فیزیولوژی، نگرش به اثرات روانی، نگرش به اثرات اجتماعی و هم‌چنین نمره کلی نگرش به مواد نسبت به سوء مصرف مواد نشان می‌دهد که F کواریانس در این حیطه‌ها معنادار است. معنی‌داری آزمون F به این معنی است که آموزش توانسته است، علاوه بر جنبه رفتاری دانش‌آموزان نسبت به سوء مصرف مواد مخدر بر باورهای غلط و شناخت غیر واقع بینانه دانش‌آموزان نسبت به سوء مصرف مواد مخدر تأثیر بگذارد. نتایج پژوهش محمد خانی و همکاران نشان داد که آموزش مهارت‌های زندگی تغییر معنی‌داری در تمایل نوجوانان به مصرف مواد و عوامل خطر ساز فردی مصرف مواد از قبیل خودپنداری، مهارت‌های خود کنترلی، مهارت‌های اجتماعی، کانون کنترل و نگرش نسبت به مصرف مواد ایجاد کرده است. در پژوهش رحمتی (۱۳۸۳)، آزمودنی‌های گروه آزمایش، بعد از دریافت آموزش مهارت‌های مقابله‌ای به روش بحث گروهی تغییر معنی‌داری در نگرش (شناختی، عاطفی، رفتاری) نسبت به سوء مصرف مواد

در مقایسه با گروه کنترل نشان دادند و پژوهش توانست نظر آنها نسبت به سوء مصرف مواد را منفی‌تر سازد (۱۹). باقری در تحقیق خود دریافت که آموزش مهارت‌های زندگی بر تغییر نگرش دانش‌آموزان نسبت به مواد مخدر دارای تأثیر می‌باشد (۲۰). در مجموع، نتایج کلی پژوهش تأیید دیگری است بر یافته‌های آن دسته از پژوهش‌هایی که اثربخشی مداخلات آموزشی از نوع آموزش مهارت‌های زندگی را به عنوان متغیر مستقل بر پیشگیری از سوء مصرف مواد و متغیرهای مرتبط با آن اثبات نموده‌اند. بوتوین و همکاران در مطالعه‌ای به این نتیجه رسیدند که آموزش مهارت‌های زندگی و صلاحیت فردی و اجتماعی عمومی به دانش‌آموزان، می‌تواند بر نگرش منفی نسبت به مصرف مواد و رفتار سوء مصرف اثرات معنی‌دار بر جای بگذارد (۲۱). آموزش مهارت‌های مقابله‌ای و مجهز کردن نوجوانان به مهارت‌های ضروری و مورد نیاز به منظور شناسایی و مقاومت در برابر فشارهای اجتماعی و نیز آگاه‌سازی آنها از فنون تبلیغاتی و متقاعد سازی رسانه‌ها و آماده کردن آنها برای مقابله با فشارهای مستقیم و غیر مستقیم همسالان، بر همبسته‌های روان شناختی مصرف مواد از قبیل باورها و نگرش آنان تأثیر می‌گذارد. بر اساس نظر Adjzen و Fishbein که سوء مصرف مواد را متأثر از سه سازه (نگرش‌ها، هنجارها و کنترل رفتاری ادراک شده) می‌داند، مداخله آموزشی می‌تواند موقعیتی ایجاد کند که نوجوان به ابزار تفکر نقادانه و منطقی دست یابد و در برابر فشارهای اجتماعی برای مصرف مواد، توانایی مقاومت داشته و رفتار خود را کنترل کنند (۲۲). در مطالعه محمدی یزیدی و همکاران که با هدف کاربرد نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده در پیشگیری از سوء مصرف مواد در نوجوانان پسر صورت پذیرفته بود، نتایج بیانگر آن بوده است که میانگین نگرش، هنجار انتزاعی، کنترل رفتاری درک شده، قصد و رفتار پیشگیری کننده از اعتیاد بعد از آموزش در گروه تجربی به طور معنی‌داری بهبود یافت (۱۲). صلیحی

و ابوالفتحی در مطالعه‌ای با عنوان تاثیر آموزش پیشگیری از اعتیاد از طریق الگوی اعتقاد سلامتی بر آگاهی و درک دانش آموزان سال اول دبیرستان‌های ساوه، به این نتیجه دست یافتند مقایسه میانگین نمرات آگاهی و ادراک قبل و بعد از مداخله آموزشی تفاوت معنی داری نشان داد (۱۳). حجت و همکاران در مطالعه‌ای مداخله‌ای با هدف تعیین اثربخشی شناخت‌درمانی گروهی عوارض تریاک در نگرش به اعتیاد نوجوانان دارای والد معتاد به این نتایج دست یافتند که تغییرات میانگین نمره کل از مرحله پیش‌آزمون به پس‌آزمون در گروه مداخله کاهش و در گروه شاهد افزایش یافت؛ بدین معنا که مداخله باعث کاهش نگرش مثبت نسبت به مواد مخدر شد؛ ولی این تغییر از نظر آماری معنی‌دار نبود (۱۴). نتایج مطالعه میرجانی اقدام و همکاران که با هدف بررسی تاثیر متون آموزشی تهیه شده در زمینه اعتیاد و عوارض آن بر میزان آگاهی دانش‌آموزان پسر مقاطع مختلف تحصیلی شهر تهران صورت پذیرفت، نشان داد میانگین نمره آگاهی قبل و بعد از مداخله در هر سه مقطع تحصیلی ابتدایی، راهنمایی و متوسطه معنی‌دار بود (۱۵). نتایج تمام تحقیقات ذکر شده با نتایج پژوهش حاضر هم‌خوانی داشت.

طبق نتایج به دست آمده توصیه می‌شود در راستای پیشگیری اولیه از بالای خانمان سوز اعتیاد، برنامه‌ریزان و سیاستگذاران مرتبط، برنامه‌های پیشگیرانه، از طریق شرکت حضوری در کلاس‌های آموزشی مهارت‌های زندگی و آموزش از طریق پیام صوتی و تصویری و با اولویت، پیام‌های تصویری را از دوران کودکی آغاز و تا زمان درونی شدن چنین مهارت‌هایی در افراد ادامه دهند. همچنین استفاده از روش‌های آموزشی دانش‌آموز محور که نقش فعال دانش‌آموزان در آن بارزتر باشد، در اولویت قرار گیرد. این پژوهش می‌تواند هم‌مورد جهت‌گیری نظام‌های آموزش و پرورش رسمی به سمت توسعه مداخلات آموزشی پیشگیرانه از سوء مصرف مواد مخدر در بین دانش‌آموزان باشد و هم می‌تواند

به منزله یک پشتوانه پژوهشی در جهت تأکید بر ضرورت و اثر بخشی مداخلات آموزشی محسوب شود. با توجه به این شرایط، به نقش مدارس به عنوان مرکزی مهم و حیاتی برای پیشگیری از این آسیب و آسیب‌های دیگر توجه ویژه‌ای شده است. در برنامه‌های مربوط به پیشگیری از اعتیاد و سوء مصرف مواد مخدر در مدارس، برنامه‌های آموزشی جایگاه ویژه‌ای دارد. این برنامه‌ها با هدف کاهش تقاضا یعنی ایجاد نوعی مصونیت ذهنی و روانی در برابر سوء مصرف مواد مخدر تدوین و اجرا می‌شوند. پژوهش حاضر گامی در جهت درک و فهم و پیشگیری از عوامل فردی و اجتماعی مرتبط با مصرف مواد در نوجوانان است و نتایج قابل قبولی بر اساس یافته‌های تحقیق، برای پیشگیری از مصرف مواد در نوجوانان ارائه می‌دهد. این تحقیق همچنین نشان داد که برنامه‌های پیشگیرانه مبتنی بر ارتقاء توانمندی فردی و اجتماعی، در پیشگیری از مصرف مواد در نوجوانان بسیار مؤثرند. همچنین نتایج نشان می‌دهند آموزش اثرات مصرف مواد مخدر بر سلامت، تبعات قانونی آن و نیز مهارت‌های لازم از طریق پیام صوتی و تصویری تاثیر معنی‌داری در تغییر نگرش دانش‌آموزان داشته است، لذا پیشنهاد می‌گردد وزارت آموزش و پرورش یک ساعت از برنامه درسی هفتگی مدارس را به صورت رسمی به آموزش اثرات مصرف مواد مخدر بر سلامت، تبعات قانونی آن و نیز مهارت‌های زندگی توسط مشاورین متخصص و آگاه اختصاص دهد و برای اوقات فراغت دانش‌آموزان، برنامه‌های مفرح، سازنده و جذاب طراحی نماید، همچنین در زمینه آموزش روش‌های پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی، وزارت آموزش و پرورش، وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، سازمان بهزیستی و نیروی انتظامی رابطه تنگاتنگ آموزشی با خانواده‌ها داشته باشند، تا اطلاع رسانی به موقع و در نتیجه پیشگیری شایسته به عمل آید. در صورت وجود امکانات، بهتر است این پژوهش در

این مهارت در تمام سطوح جامعه پیردازند.

سپاسگزاری

مقاله حاضر، حاصل طرح پژوهشی مصوب دانشگاه علوم پزشکی مازندران به شماره ۱۶۳۲ می باشد. نویسندگان بدین وسیله، از معاونت محترم پژوهشی دانشگاه به دلیل تصویب طرح و تامین هزینه آن و نیز از اداره کل آموزش و پرورش استان مازندران جهت مساعدت های مبدوله تشکر می نمایند.

نمونه هایی بزرگ تر و مناطق و شهرهای مختلف اجرا شود تا امکان تعمیم آن به جوامع مختلف وجود داشته باشد. همچنین بعد از اجرای برنامه به فواصل زمانی شش ماه، یک سال و دو سال نتایج آن پیگیری شود تا میزان ثبات نگرش و سطح اعتیادپذیری در شرکت کنندگان مورد پایش و بررسی قرار گیرد. همچنین کارگاه های آموزشی توسط متخصصان این امر برای آشنایی مدیران، دبیران، والدین و دانش آموزان برگزار شود و رسانه های گروهی هم به آموزش و اشاعه و ترویج

References

1. Bahrami EH. Addiction and preventive process. Tehran: Samt Pub; 2005 (Persian).
2. Peacock A, Leung J, Larney S, Colledge S, Hickman M, Rehm J, et al. Global statistics on alcohol, tobacco and illicit drug use: 2017 status report. *Addiction* 2018; 113(10): 1905-1926.
3. Sarrami H, Ghorbani M, Minooei M. Survey of four decades of addiction prevalence researches in Iran. *Research on Addiction* 2013; 7(26): 29-52 (Persian).
4. Johnson PB, Boles SM, Kleber HD. The relationship between adolescent smoking and drinking and likelihood estimates of illicit drug use. *J Addict Dis* 2000; 19(2): 75-81.
5. Gorji AM, Shafizad M, Soleimani A, Darabinia M, Goudarzian AH. Path Analysis of Self-Efficacy, Critical Thinking Skills and Emotional Intelligence for Mental Health of Medical Students. *Iran J Psychiatry Behav Sc* 2018; 12(4): (Persian).
6. Hosseini Ashlaghi SM, HeidariGorji AM, Darabinia M, Mahfoozi Jooybari M, Ranjbar M. The effectiveness of self-regulation skills training on motivational orientation and academic achievement of students. *Helix* 2017; 7(2): 930-936.
7. Darabinia M, Heidari Gorji AM, Gholami S. Self-care study in the Iranian medical students based on Islamic thought. *J Nurs Educ Pract* 2017; 7(9): 85-89 (Persian).
8. Khalili A, Sohrabi F, hasan Radmanesh M, Afkhami M. The effectiveness of training critical thinking skills on students' attitude towards substance abuse. *Research on Addiction* 2011; 5(17): 91-106 (Persian).
9. Ghanbari A, Tahmasebi Kahyany F, Lordejani N. The relationship between emotional intelligence and addiction potential tendency pre-university students. *J Shahrekord Univ Med Sci* 2013; 15(3): 33-39 (Persian).
10. Pasha Sharifi H, Rezae NM. The relationship between attitude towards drug abuse and insecurity in family. *J Psychol Res* 2009; 1(2): 77-86 (Persian).
11. Cuijpers P. Effective ingredients of school-based drug prevention programs: A systematic review. *Addict Behave* 2002; 27(6): 1009-1023.
12. Mohammadi Zeydi I, Pakpour-Hagiagha A. Application of the theory of planned behavior for the prevention of substance abuse among male adolescents. *Iran J Health Educ Health Promot* 2016; 3(4): 298-310 (Persian).

13. Solhi M, Abolfathi M. The effect of education about prevention of addiction through health belief model (HBM) on knowledge and perceptions of high school students in Saveh. *Iran J Health Educ Health Promot* 2013; 1(2): 31-40 (Persian).
14. Hojjat K, Azadi A, Monadi ZH, Norozi KM, Hatami SE, Rezaei M. Effectiveness of group cognitive therapy about opium addict complications on attitude of adolescents with drug dependent parents. *J Birjand Univ Med Sci* 2016; 22(4): 349-358 (Persian).
15. Mirjani Aghdam A, Farhadi M, Eftekhari F, Fadaei E. Evaluation of educational packages on knowledge of male students in Tehran city about addiction and its complications. *JREHAB* 2012; 12(5): 8-13 (Persian).
16. Rezaee AM, Delavar A, Najafi M. The construction and validation of opium attitude questionnaire among guidance and high school students. *Research on Addiction*. 2013; 6(24): 37-54 (Persian).
17. Taromiyan F, Mehryar AH. Effectiveness of life skills training program in prevention of drug use among secondary school students. *Adv Med Biomed Res* 2009; 65(16): 77-88 (Persian).
18. Afshar Niya K, Aghabaigi H, Rezae H, Darake M, Mohamadi, J. Effectiveness of life Skills Training on changing attitude towards Drug Abuse in Students. 2nd Congress on Addiction and Social and Psychological Pathology. Kharazmi University, September 5-7, Tehran, Iran, 2012 (Persian).
19. Rahmati, A. The Effect of Coping Skills Training Using Group Discussion on Students' Attitude towards Drug Abuse. Thesis of Doctor, Allameh Tabatabaei University; 2004 (Persian).
20. Bagheri, M. The role of life skills training in knowledge, attitude and self-esteem of junior high school students. Master thesis of Tehran University, Faculty of Psychology and Educational Sciences; 2002 (Persian).
21. Botvin GJ, Baker E, Dusenbury L, Tortu S, Botvin EM. Preventing adolescent drug abuse through a multimodal cognitive-behavioral approach: results of a 3-year study. *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 1990; 58(4): 437.
22. Adjzen I, Fishbein M. Understanding attitudes and predicting social behaviour. Englewood Cliffs NJ: Pren-tice Hall; 1980.